

ՀԱՄԱԲԱՆՔԵՐ ՌԹԻՄԵՐՅՈՅ

Լ Ր Ա Գ Ի Ր Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՕԳՈՍՏՈՍԻ 17

Հ. 45

1863 ԱՄԻ

ԿԻՍՏՈՍՏՈՍՆԵՑ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Օգոստոսի 10. 1863 թ.

Ուստիոյ ներքին գործոց և անցից վր խօսել սկսանելով մեզ հարկ էր առաջին տեղում կարգել Լ հաստատանի ապրտտաբութիւնը, բայց թերթիս անձկութեան պատճառաւ թողում ենք այդ բանը յաջորդ համարներին, և կամենում ենք ծանօթացնել այսօր զմեր ընթերցողքը միայն այն մեծ յողթութեանը, զոր զործեցին Ուստիոյ հօր զօրքը, և հաւատարիմ հպատակները անցեալ Յունիս ամսոյ մէջ Օւքաթալայ բերդի՝ Հաճի Մուրթուզէն և նորա նիւզակից Լեզկիներէն պաշարման ժամանակը: Ենթադրի արութիւն, և այնպիսի քաջութիւն՝ զոր ցոյց տուին Օւքաթալայի սակաւաթիւ զօրքն և նորա բնակիչքն թէ այր, թէ կին և թէ տղայ, սակաւ կգտանուի պատմութեան մէջ, վասն որոյ այդ պաշարման անցքը, և բերդապահաց յողթութիւնը, արժանաւոր տեղի պիտի ունենան պատմութեան մէջ և գովութեան արժանի են: Ետում ենք արժանաւոր տեղի պիտի ունենան պատմութեան մէջ, որովհետեւ նոյն անգամ ևս մեր Հայերը ցոյց տուին դարձեալ այն անվեհեր քաջութեան հաւատարմը, զոր յաջորդաբար ժառանգած են իւրեանց նախահայր Հայկէն, ցոյց տուին թէ զեռ սառած չէ իւրեանց երակաց մէջ քաջազանց արիւնը, թէ պատրաստ են յամենայն ժամ արիւն թափելու իւրեանց սիրելի Վայսեր համար, որոյ հովանաւորութեան ներքոյ գտանուում են ի քանի ամաց հետէ, և չեն ենթարկուում այն փորձութեանց, որոց պատահում են մեր համազօրքը հաճկաստանի մէջ

Օւքաթալայի սարերում, և Քուրտիստանում՝ Քուրտերի ձեռքէն: Մինչև ցայսօր, կարծում ենք հաստատապէս, թէ ոչ մի Հայ Ուստիոյ մէջ չունի տեղի կամ պատճառ զանգատաւոր լինելու այնպիսի անիրաւութեանց և բռնաբարութեանց վերայ՝ որպիսիք յաճախ լինում են հաճկաստանի և Պարսկաստանի մէջ:

Օւքաթալայի չորս անգամ (այն է՝ Յունիսի 5 էն դէպ ի 6, 6 էն դէպ ի 7, 7 էն դէպ ի 8, և 8 էն դէպ ի 9) պաշարուեցաւ Հաճի Մուրթուզէն (որ յառաջ Ուստիոյ զինուորականաց միւնն էր, ունէր Ետաբա-Վապիտանի աստիճան և ըստ երեւութին հաւատարիմ պաշտօնէից միւնն էր), և նորա 5,000 Լեզկիներէն, բայց ոչինչ չկարողացաւ առնել, որովհետեւ իւրաքանչիւր անգամին հարկադրուում էր մեծ վնասով յետս քաշուիլ, և վերջապէս Յունիսի 9 ին՝ տեսանելով թէ բերդին յոգնութիւն է հասնում Պարոն Սրանկէլը մեծաթիւ զօրքով, յոյսը կորուսած՝ հարկադրեցաւ բերդի պաշարումը թողուլ և քաշուիլ ի Պէլքթան. և տեսանելով՝ որ նոր պատերազմ բանալու կարողութիւն չունի, ցրուեց իւր ամբօխը և միայն հարիւր հաւատարիմ մարդիկներով՝ փախաւ մտաւ Պէլքթանի խիտ անտառների մէջ:

Պաշարման չորս անգամում ևս, որպէս պատմուում է պաշտօնական յայտարարութեան մէջ, զիշեններն խիստ մութ էին, որոյ վասն և բերդի պաշտպանութիւն յոյժ դժուարացած էր, մանաւանդ զօրաց սակաւութեանը պատճառաւ: Օգոստ և բնակչաց թիւն, որք կարող էին զէնքով պատերազմիլ եղած

է ընդ ամենն 487, որ մեծ բան չէ՝ եթէ համեմատենք թշնամեոյն որքանութիւնը հետ: Մինչև անգամ կանայք և տղայք, ասում է յիշեալ յայտարարութիւնը, օգնում էին զինուորաց՝ վառօդ և ռումբեր հասուցանելով, և ծարաւեցոց ջուր տալով:

Եյս բերդի պաշարման ժամանակ յողթութիւնը երեւի հանդիսացաւ նաեւ այն զօրագունը՝ որ Եալքով Իշխանի հրամանատարութեան ներքոյ էր, և որ զալիս էր յօգնութիւն Օւքաթալային: Եյս գունդը ճանապարհին պատահեցաւ յիշեալ Լեզկիներին, և 30 վերստի չափ միջոցում (ընդ որ գնացին նոքա 8 ժամու մէջ, չնայելով ցեւի, գետակների և անտառների, որոց միջէն հարկ էր նոցա անցանել), առանց հանգստանալու, առանց կերակուրի, և միշտ թշնամեոյ ռումբերի տակ յառաջ խաղացին՝ ճանապարհ բանալով իւրեանց հրացանաց սլաքներովը: Եյս սոսկալի և դիւցազնական ասպարիզում անկաւ նա ինքն Եալքով Իշխանը, և նորա հետ սպանուեցան այլ ևս 54 զինուոր, և մի ինքնակամ զինուոր. վերաւորուեցան 2 օպէր օֆիցեր, 55 զինուորք և ունեւոր օֆիցերք, և անվեր զարկ գնտակի ընկալան 1 օպէր օֆիցեր և 37 զինուոր: Թշնամեոյ կորուստն եթէ աւելի չէ, պակաս ևս չպիտի լինի: Հարկ է մեզ յաւելացնել այս տեղ և այս՝ թէ սոյն պատերազմիս մէջ դտանուեցան և երկու Հայ զինուորականք, այն է՝ Պրապօրշչէի Սարաճեանց երկրորդ, և Խերոտինեանց, որոց առաջինն շատ աշխատեցաւ ձեռք բերելու Եալքով Իշխանի մարմինը, բայց ի վուր:

անձանց պատկերները իւրեանց ժամանակին համառած լինելին, այժմ արդոյ և թանգազին պիտի համարուէին, ձեռնամուկն եղաւ հաւաքելու և ի լոյս ընծայելու հետ զհետէ մեր՝ թէ հին և թէ ներկայ ժամանակիս հեղինակների լուսանկար կենդանագիրքը, և եթէ Մատուած յաջողէ, պիտի ջանայ ի զուլի հանկուռ այս գործը ըստ չափու կարողութեան իւրոյ:

Եւստիան պատկերին, որ ի լոյս ընծայեց նա լուսանկարով, է պատկերին հանգուցեալ Միքայէլ Երեւակիսկոպոսի Սալանթեան, որոյ անունը քաջ յայտնի է մեր Ռուսիաբնակ ազգայնոց: Միքայէլ Սրբազանը իւր ժամանակին մի աստղ էր Ռուսաստանի Հայ դիւանականաց մէջ, բայց ոչ երկար անեց նորա փայլը, և ոչ որ ծանաչեց նորա արժանաւորութիւնը, բացի ի ազարեան Ա. հազն Բարերարաց, որք միշտ սիրով յարգող և պաշտպան եղած են ազգի օգտի համար աշխատող զիւնական անձանց:

Ընծանահաս լինելով առ ժամ խօսել աւելի ինչ դիւանական հեղինակիս կենացը և զբական վաստակոյր վերայ, կրաւականանք յիշելով միայն նորա ծննդեան և մահուան տարիքը: Ծնաւ նա ի Կ. Պօլս յամի Տեառն 1782 ի Մայիսի 25, և վախճանեցաւ ի Մոսքուա յամի Տեառն 1851, յՕգոստոսի 19: Նորա շերիմը գտանուում է ի հանգստարանին Հայոց Մայրաքաղաքիս, կից Ս. Յարութեան եկեղեցոյն:

Սոյն լուսանկար փոքրագիր պատկերս վաճառի հասն 1 ռուբ. արծաթով, հանդերձ ուղարկելով թէ ի քաղաքս Ռուսաստանի և թէ յօտար սահմանս: Եւստիանի ստանալ ցանկացողքն՝ թող զիմէն Հաճախութիւն խմբագրատունը և նոցա խնդիրը կկատարուի անյայտապարհ:

ԵՐԵՒԱՆԷՆ

Բարձրագատիւ Մագիստրոս

Ծերունազարդ Հայր.

Եզգային մի հին և հետաքրքրութեան արժանի առարկայ այսօր գրութեանս հետ ուղարկած տասն տող բեւեռած կրոյ օրինակն է, որն յետ շատ ու շատ հնութեանց վերայ պարագլուխս, սար ու ձոր չափելով, և քար ու քարափ զննելով, կարողացայ գտանել և շատ զգուշութեամբ օրինակել բոլորովն յարեւմտեան իսկականին:

Եւստիանի քաղաքի և նորա գաւառի 71 Հայ գիւղերէն մէջ գտնուած շէն ու անշէն վանորէնց, եկեղեցեաց, պանդոկաց, և ուրիշ հարկաւոր հին շէնուածոց, ևս և ժողովրդական կառավարութեան, ստորագրութիւնն շարունակելոյ և գրելոյ ժամանակից սկսած, ցայսօր (անցեալ տարւոյ Մայիս ամիսին), բաւական ուշագրութեան և հետաքրքրութեան արժանի նիւթեր և առարկայք կարողացել եմ գտանել, և անցուցանել իմ ստորագրութեան մատենի մէջ, ժամանակի պատմաբանին ոչ սակաւ ձեռնադրու:

Սակայն իմ նկատողութեամբ՝ գերազանցն այս բեւեռած կրոյ օրինակն պէտք է լինի: Գերազանց՝ ըստ որում հին բայց նորագիւտ տառերի նշանագրեր են. թէպէտ և ինձ ամենեւին անհասկանալի և անիմանալի այժմ:

Ստորագրութեան բազմաձայ թերթերն, յուսով եմ, չուտով մի քանի թերթութիւնքն լցրած՝ լոյս տեսնեն, և լոյս տան փոքր ինչ հնասէր Հային: Այսօր ուղարկեցի մի միայն բեւեռած տառերի օրինակն, որ բարեհաճիք գրատպութեան մամուլի օժանդակութեամբ թող տալ բարեգուշակ Հաճախութիւնէն իմ թերթին, որ նորա թերթի վերայ տարածուած՝ սլանալ, հասանելամենայն հայրենասէր Հայի սրտի մօտ, ու ծանօթացնել ամենին իւր մտաց զօրութիւնն:

Եւստիանագրերն օրինակեցի այն քարափան վերայից, որ Կոտայից կողմանց Լաւո գիւղի բերդի թիկանց կուսէն ձորակի հարաւային ձորաբաշին էր: Այս գրերիցն տեսի քսան տող և Գեղաբունոյ կողմանց ներքին Աթանոց (այժմ՝ Արեւալու) գիւղի մօտ Օձաբերդ անունով բլրակի ներքեւ մէջ քարի վերայ: որ խոնարհած է գեղի ծովն. որոյ արտագրելն թէ և շատ դժուար (ըստ որում նաւակով պէտք է գնալ ծովն վերայից, և քարափան հանգեպն կանգնելով՝ արտագրել): սակայն թէ Եւստիան յաջողէ շուտով կարող եմ արտագրել և հասցնել Ձեզ: Ձեզ եմ ուղարկում այս և միւսն, որ աշխատութիւն յանձն առած կարողանաք այդ քաղաքումն կամ ուրիշ տեղ ուղարկելով գիտեցող մարդոյ ձեռքով կարգաւ տալ, և թարգմանութեամբ հանգերձ հրատարակել լրագրաց միջոցաւ յամենայն տեղ, որ ամենայն մարդ վայելէ այնպիսի հնութեանց գտնել և շատ հարկաւոր նիւթոյ՝ պատուին, որն ըստ իմ կարծեաց կարելի է 3—4—կամ 5 հազար տարուց հետէ մնացած նշանագրեր լինի: Գուցէ այս նշանագրերովս երբեմն մեր քաջ նախնիքն կարողացել են գրականութեան հանգէս կատարել *):

Վերջապէս մնայ Ձեր աշխատութեանն, որ շուտով փարատէ մեր կարծիքն, և լուծէ բաւական տարակուսելի խնդիր, և մութն առարկայ:

Մեքովք Վ. Միքայէլեանց Նախնականէն: Երեւն ի 20 Յունիս 1863 թ:

ՄԵՐ ԱԶԳԱՅՈՑ ՅԱՆԱՅԱՆԻՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԱՄԵՐԻՒՄՑ

Մեր ազգայնոց յառաջագիմութիւնը յայլ ևս յոյժ ուսմունս և ի գիտութիւնս լսել և հաղորդել այլը՝ մեզ միշտ անորժելի եղած է: Վասն այսորիկ պատշաճ ենք համարում ընդօրինակել այս տեղ փոքրիկ պատուական լրագրի 89 թուոյն միջին, որ ի 10 Ապրիլի ներկայ տարւոյս, Նոր Եօրքէն Մարտի 21 ամսաթիւով գրեալ Հայու Տղի նամակը ամբողջութեամբ:

Նոցա՞ իրակի, այսինքն ամսոյս (Մարտի) 15ին հրատարակուած Նիւ Եօրք Հեռալու լրագրին մէջ, ասում է Պ. Հայու Տղայն, մեր ազգին վերաբերելի յօդուած մը կարգալով կը փութամ անոր թարգմանութիւնը ժամ մը յառաջ ձեռն հասցնել, որպէս զի զանի կարգալով մերազնեայք բերկրին հոս գտնվող ազգայնոց բա-

*) Եւստիան ևս տառից ընթերցման և հրատարակման համար հարկաւոր համարուած միջոցներն արդէն ի գործ ենք դրած, և եթէ յաջողի մեզ ստանալ ցանկալի տեղեկութիւնքը, մենք կհրապարակենք նոցա այս լրագրիս միջոցաւ ի գիտութիւն ուսումնասիրաց: Խաճախէ:

բեաղգութեանը միայ, ու քաջալերին ազգին որոշված ազգայնէն:

Ամբիկայի ոգին ի Տաճկաստան:

Վարելի է որ մենք ղեռ աղէկ մը չենք հաւկըցած՝ թէ մեր ընկերական, բարոյական և ուսումնական հաստատութիւնները որքան մեծ ազդեցութիւններ կրնեն կոր Արեւելքի և յատկապէս Կոստանդնուպօլսոյ վրայ, որ է Տաճկաստանի մէջ յառաջ գացող արդի բարեկարգութեանց կեդրոնը:

Մինչ մօտերս՝ ասոնք բոլոր իրենց յառաջագիմութեան և բարեկարգութեան գաղափարները Խորպայէն կառնէին, ուր՝ թէ մահմէտական և թէ քրիստոնեայ երիտասարդք կը դիմէին գաստարակվելու համար: Բայց դժբաղդաբար Խորպայէն առնուած գաղափարները յաւեւ փափուկ վարմանց և զեղիւ սովորութիւններու վերաբերելուն, որոնք թէ և Արեւելեան քմայալ կը համաձայնէին, զանոնք ըստացողներուն համարումը իրենց հայրենակցացը առջև չբարձրացուցին: Իսկ մօտերս Արեւելեան ժողովուրդին մէջն ալ ազատութեան ոգին արթննալով հաւանաբար դեպ ի Ամերիկայ ձգվել սկսան, և շատերն եկան մեզի պէս իր ժողովուրդին, յառաջագիմութեանը և հարստութեւ համար հրաշակեալ ժողովուրդի մը ունեցած ուսումնական և մեքենական հաստատութիւնները անձամբ զննելու:

Հաւանական է թէ Հէնրի Է. քֆօրտն էր որ պիտո առաջ Ամերիկացոց հանձարը արդեամբ ծանցուց Օսմանցոց: Հիմա առանց արդէն Տաճկաստան գտնվող ան բազմաթիւ անձերը թուելու, որոնք ժամանակ մը մեր մէջը կենալէն ետքը, բուն քաղաքացի ըլլալով, ետ դարձած են մեր ազատութեան ոգին իրենց հայրենակցացը մէջ տարածելու, և հոս ձեռք բերածին հոն գործի զննելու, թէ արհեստական ըլլայ և թէ ուսումնական, ասորուան օրս ուշագրութիւնն յատկապէս գրաւողները աս վերջերս մեր զանազան բժշկական շէմարաններուն մէջ բժշկականութեան աստիճանը ընդունողներուն անուններն եղած են:

Տօբթօր Կարապետ Գալուստեան, Կ. Պօլսեցին, անցեալ հինգշաբթի Ըրվինկ Հօլ անուն սրահին մէջ իր վիպականը առաւ բժշկներու և վիրաբոյժներու շէմարանէն: Կաւ իր բժշկական ուսման ունեցած նախնաձին և յաջողութեւ համար ալ իր գաստառներէն յատուկ յատուկ շատ բարձր վիպութիւններ ըստացած է: Ասիկա մեր հիւանդանոցներուն մէջ կատարեալ ընթացք մը ընելէն ետեւ՝ իր հայրենիքը պիտի դառնայ:

Տօբթօր Պարոնիկ Մատթէոսեանն ալ, որ Հայաստանի Աին քաղաքէն է, անցեալ շաբթու իր վիպականը առաւ նշանուոր պատուով Նիւ Եօրքի բժշկական Համադարանէն:

Տօբթօր Կարապետ Վարդանեանը, որ Միւշաքեան Հանգեպ քաղաքէն է, երկու հատ միրցանակ առաւ իր պատրաստած անդամադննական ամենագերազանց պատրաստութիւններուն համար: որոնցմէ մէկը Մօթ անուն անձին հաստատած արծաթ մետաղն է, և միւսը Վուտ անունեալ առաջին մրցանակը, որ է 50 ըւեալ դրամ:

Սաւ Գառնիկ Իւթիւճեան Պօլսեցին աս վերջերս Գիւլատեթիայի մէջ իր վիպականը առաւ իր վիրաբոյժ Մատմադործ:

Ստեք ամենքն ալ ան հին քաջ ժողովուրդէն, Հայոց ազգէն են, որ հիմա հպատակ է Տաճկաց: Հայերը Տաճկաստանի մէջ եղող ժողովրդոց ամենէն առաջինն են: Ճարտարութեան

մէջ՝ առաջին, վաճառականութեան մէջ՝ առաջին, հանձարի և ընկերական յառաջադիմութեան մէջ՝ առաջին, և զօրութեան ալ առաջին: Ասոնք երկրին մեքենան են: Զարծէ զանոնք, կը շարժես Տաճկաստանը: դադրեցուր զանոնք, ան աւտենը երկիրը ոչ միայն թմրութեան կը մատենես, այլ և կործանման:

«Ասե՛ հասարակութիւնը գիտնալու է որ ասոնցմէ շատերը Միացեալ Նահանգաց բանաւ կին մէջ ապստամբաց դէմ՝ կը մարտնչեն կոր նոյն քաջութեամբը, որով իրենց Զէյթունցի հայրենակիցները մօտեցաւ անուանի եղանակ: Ասոնցմէ մէկը վեց վերջը ընդունեց և դեռ կը պատերազմի: Ահա գործնական խրատ մը անբնիկ Ամերիկացւոյ՝ որոնք հաշտարար տէմքերով աւտենովը կը փառաւորեն, ու գաղտնի՝ ապստամբաց համակրութիւն կը ցուցնեն:

«Արդ՝ տակէ կը տեսնուի որ մեր ու Տաճկաստանի մէջ բարեկամական յարաբերութեան սերմը արդէն ցանկած է, և աղէկ կը լսայ որ մեր առևտրական գործի պարագայները մտադրութիւնն են աս երկրին գարծունէն: քանզի անկէ կայ շարժանք ալ աւելի ընդարձակ դաշտ մըն է մեր մեքենական և արհեստական գիտերը մտացունելու, և մեծ վաճառականութիւն յառաջ տանելու: համար և բոլոր առևտրաց բանալին, մեր բարեկամներուն, Հայոց ձեռքն է:»

«Զեմ գիտեր, շարունակում է Պ. Հայր Տըղայն, թէ աս յօդուածը բացատրութեան կարօտ է մի: Հայ բլրողը կրնայ անոր զօրութիւնը առանց թարգմանի զգալ: Միայն մրցանակներուն վրայօք մէկ երկու բան ըսեմ: Գիտութեան հետեւողները խրատուելու գիտմամբ ամեն ձեւ մարտի և համալսարանի մէջ հարուստ անձինք զատ զատ մրցանակներ են հաստատեր՝ որ ամեն տարի նոյն ձեմարանին կամ համալսարանին աւտակերտաց ամենայառաջադիմին արվի: Առտ անուն անձին հաստատած մրցանակը սա տարբերութիւնը ունի որ, մինակ մէկ ձեմարանի կապուած ըլլալուն տեղը, Նոր Եօքքի մէջ քանի ձեմարան ըլլայ թող ըլլայ, ինչպէս որ հիմա հինգէ, անոնք աշակերտներուն բոլորն ալ արտօնութիւն ունին անոր մրցելու: Արդ՝ ձեմարաններուն մէջ եղող աշակերտաց թիւը մէկվեկու վրայ հարիւրէն հաշուելով, ըսել է որ աս տարի հինգ հարիւր երիտասարդ մրցել են Վրտի մըրցանակը ձեռք ձգելու: Զարմանալի բան մը չէ՞ որ այնքան Ամերիկացի երիտասարդաց մէջ Հանգէպէն Հայր մըրցալ գայ ու առաջին մրցանակը ձեռք բերուն առնէ: Արդ՝ իրաւ չէ՞ Հեռալտին ըսածը՝ թէ Հայերը ամեն բանի մէջ առաջ են: Մարթ է որ մէկը Հայ ըլլայ ու աս եղելութեանը վրայ չորստանայ: Բ. Գուռը չափազանց փառաւորվելու է ուրիշ տէրութեանց առջին, թէ իր հովանաւորութեանը ներքե անանկ ժողովուրդ մը ունի՝ որ ամեն ազգաց ակնածութիւնը կը գրաւէ: Ես իմ կողմանէ այնքան կը գոռուանամ, որ փողոց ելած ատենս ձեմեկները նեղ կը գտնամ: ու շարժուածքնս կուգեմ իմացնել թէ ես ալ եմ Հայոց՝ Տղայ:»

Կեցցէն Հայոց Տղայը:

Վարձեալ Փարիզ պատուական լրագրի 88 թուոյն մէջ, որ ի 27 էն Մարտի, գտնում ենք և հետեւեալ տեղեկութիւնը մեր ազգայնոց յառաջադիմութեան մասին յԱմերիկայ:

«Մեր գիտնական համագլխին մեծարգոյ Պ. Խ. Օսկանեան, ասում է Պ. Ա. Մուրատեան, իր հանձարեղ ատենաբանութիւններովը Միացեալ

Նահանգաց Նոր Եօքք քաղաքի ժողովուրդը կը քուտեցնէ այս միջոցիս, ինչպէս նոյն քաղաքի նամակներն ու օրագիրներն կ'պատմեն: Հաճել է մեզ նոյն օրագրաց մէկ քանիին տուած տեղեկութիւնը մերազնեայց հաղորդել, որ անշուշտ ուրախութեամբ պիտի կարգան, և պարծին թէ Հայկայ թուոն մի գացել արշարհիս ամենէն յառաջադէմ մէկ ժողովուրդեան անյազութեամբ միտիլ ընել կուտայ իր ճառերը:

«Ահա ատենական Նոր Եօքքի Թայմզին գրածը Փետր. 14 ի թուովը:

«Թուրքիայի կանայքը:— Հինգշաբթի երեկոյ Միութեան օրահայնի խումբն բազմութեամբ լին էր, որ մինչև անգամ ուրի վերայ կանգնելոյ տեղ չգտնուելով շատերը պարտաւորեցան առանց Պ. Օսկանեանին Թուրքիայի կանանց, Թուրքաց սովորութեանց, ընկերական անտեսութեանց և անական կենաց նկարագրութիւնը լսելոյ ետ դառնալ: Այս ատենաբանութիւնն սկիզբէն մինչև վերջը ըստ ամենայնի թէ կը թախան և թէ զօրացի էր:»

«Նիւ Եօքք Հեռալտն ալ այսպէս կ'գրէ 15 ի թուովը:

«Պ. Օսկանեանին ատենաբանութիւնը:— Միութեան ընկերութեան օրահայն մէջ Պ. Օսկանեանին Թուրքիայի կանանց վիճակին վերայ ըրած ատենաբանութիւնը խումբն ամբողջ մի ունկնդիր ունեցաւ և հարիւրաւոր անձինք չկարողացան մուտք գտնել: Բնական խիստ ճարտարութեամբ և համեղաբար նկարագրեց Պ. Օսկանեանը որ օտակա գիտ ձիւքն ալ ունի երկու երկրի տարբեր քաղաքացիներ լինելով: Արեւելքի և Արեւմուտքի:— Պ. Օսկանեանը բարեսէր կամօք յանձն առաւ ատենաբանութիւն մի ևս ընել ի քուրբը Ինսթիտուտ, ի նպատակ մեր զինուորաց որբացեալ զաւակացը: Ահա այնպէս առիթ մը կ'երկայանայ հասարակութեան, որ հաճելի կերպիւ զօրանէ՝ ի գատ, այն տեսակ գործի մը նպատամատոյց պիտի լինին՝ որ ամենուն ամենալեւժ համակրութիւնը պէտք է գրաւէ:»

«Իսկ Նիւ Եօքք Լիտեր օրագիրն այսպէս կ'գրէ իւր 14 ի թուովը:

«Թուրքիայի կանայքը:— Պ. Խ. Օսկանեանին խիստ օգտաւէտ ատենաբանութիւն մի ըրաւ անցեալ չորեքշաբթի այս նիւթին վրայօք: Սըրահը խումբն բազմութեամբ լին էր և ատենաբանութեան վերջը անգամներէն մին ուրի վերայ կանգնելով առաջարկեց թէ, ըստ որում տեղոյ պահապանութեան պատճառաւ հարիւրաւոր անձինք պարտաւորեցան ետ դառնալ, ուստի Պ. Օսկանեանին խնդրուի որ աւելի մեծ օրահայն մը մէջ ատենաբանութիւն մի ևս ընէ, որ միշտ լին է հրահանգով, շնորհալի է կերպիւ, գեղեցիկ է իւր զուարթութեամբը և սիրուն է իւր ձոյլը:»

«Մեզ տուած հետաքրքրական տեղեկութիւններէն մին ալ սա էր, թէ Թուրքերն իրենց կանայքն արձակելոյ համար, միայն ուրիշներու առջև պօշ բառն արտասանելէն ի գատ այլ բանի հարկաւորութիւն չունին:

«Ատենաբանութիւն սկիզբը, իւր ունկնդրացը ցոյց տալոյ համար թէ քաղաքականութիւնն իւր բնութանէն մաս մը չունի, պատմութիւն մի ըրաւ թոմարթեք Թուրքիայի մէջ առաջին անգամ մտած ատենաբան վերայ:

«Թոմարթեքն այնպիսի ընդունելութիւն մի գտեր է հան, որ գրեթէ առանց անոր հիւթին կերակուր մը գտնելը, շատ դժուար կ'լսայ եղեր: Այս միջոցներս կերակուրտան մը մէջ պարոնին

մէկը Թոմարթեք չսիրելուն և ընդհանրական դործածութեանը համար շատ զուած ըլլալով, կաղաչէ սպասաւորին, իբր թէ մեծ թշուառութեան մէջ ըլլար, թէ իրեն դաւաթ մը ջուր բերէ առանց թոմարթեքի: Ասով հաւաստի ըրաւ իւր ունկնդիրը՝ որ իր ատենաբանութիւնն առանց քաղաքականութեան պիտի ըլլայ:

«Պ. Օսկանեան ցոյց տուաւ երկու մեծ պատճառաւորներ Թուրքի հագուստով, որ սիկնանց և տղայոց զուարճութե պատճառ ըլլալը կ'ընշմարուէ:»

Միկին անգամ կեցցէն Հայոց տղայքը, որք ազգը այսպէս կ'փառաւորեն հեռաւոր երկիրներում:

ՏԱՄԱՆԻՆԻՍԻՆԻ ԴԱՀԻՅԱՆԻ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆԸ

«Պ. Մարտիրոս Երամեանը, Փարիզ լրագրոյն մէջ (թ. 89), նկարագրում է հետեւեալ դիպուածը, որ պատահած է Հալէպի մէջ ներկա տարւոյս սկզբում:

«Հալէպ երեկոյ, ասում է Պ. Երամեանը, հայազգի Գօք Մենիշեան 25 տարեկան սրկիւյ մը՝ երբ որ արբած տուն կ'առնայ, իրենց փողոցին մէջ 7-8 տարեկան Ասորի աղջկան մը պատահելով՝ թեւէ կը ընէ և իւր տունը կ'առնի ու մայրը կ'առնի որ անմիջապէս քահանայ մը կանչելով զները պատկէ տայ: Ան միջոցին ու կ'ընէ կանչել խեղճ կ'ընէ՝ բայց ի մեր առաջ քահանայ Տ. Մարգարէն, որ աղային կամը կ'ատարելու բարեկրթութիւնը ունենայ՝ ձեռքը 12 դահեկան առած՝ իսկոյն կ'երկայանայ անոր և թեպէտ Տ. Հայրը նոյն առաւօտուն պատարաւ գաւ և միւս օրն ալ պատարաւ ըլլալով՝ երկու խորհուրդ մէկ օր կ'ատարեն ու կ'իրականան և բեկոյ և կէս գիշերէն յառաջ պատկել մեր Լուսաւորչական սուրբ և անբիծ եկեղեցւոյն կանոնին հակառակ, և օտար ազգի հետ խնամութիւն ընելն ալ ազգութեան փառաւոր ըլլալուն գիտակ էր, բայց 12 դահեկանը ձեռքէ փախցունելը խոհեմութիւն համարելուն, իսկոյն մեծ որդին՝ Պ. Համբարձումը՝ կ'ընէ լուսարարին և եկեղեցին շուրջաւ մը և իսկ մը բերել տալով՝ տղային քով գնալ ու գործը լընցընելը մէկ կէս է: Եկ տես որ աղջկը մինչև վերջը ինչ ըլլալէն անտեղեակ (վասն զի եօթը տարեկան է ըսինք), երբ որ արբեալ երիտասարդին քահանային առաջքէն ելալով իւր վրայ յարձակելը կ'առնէ, ոտից ամանները թողելով՝ լալէն հօրը տունը փախցնել մէկ կ'ընէ և փեսան, ինչիս կուգեմ՝ պոռալը երբ լսող չըլլար, ոտիկանութեան դիմելով աղջկան իրեն յանձնուիլը կ'ընէր: Ճիշդ ան ատենն ալ Ատուրց Գերապատիւ Եպիսկոպոսն այս եղելութեան լուրն առնելով՝ ամեն ջանք կ'ընէ որ տղան իր ապօրինաւոր պահանջմանքէն ետ կ'ընէ: Բայց երբ չյաջողել, կ'արտաւորի Լուսաւորչական ազգ առնել, և ֆեսան փախանակ նոր հարսէն՝ բանաւ շատ մը եղեռնագործներու հետ գիշերը կըրոյցընէ, և տակաւին ալ հոն է:

«Որ ատեն որ այս լուրը մեր խոհեմ և արդարատէր Ս. Եպիսկոպոսին կ'իմացընէ՝ ինչ ընելու էր:— Ընելը չէ մը գիտեր, այլ անհոգութեամբ լսելը գիտեմք: և ահա ան վայրկեանէն սկսաւ ամեն ազգի մարդկանց բերնէն մեր Հայոց վրայ վայ ու նախատինք թափիլ: Բայց որոն հոգ, հերիք է որ Տ. Մարգարէ 12 դահեկանին վեց իրեն տայ:»

ԽԺԳԻՆ Զ. ՄԱՆԻՆԻՆԻՆ: